

Sofija Kalezić-Đuričković

Sveučilište Donja Gorica, Podgorica
pgstudio@t-com.me

Crnogorska dječja književnost i dječji svijet Dušana Kostića

Pregledni rad / review paper
Primljeno / received 17. 9. 2013.

L
ibri
&
liberi

U radu se iznosi pregled crnogorske dječje književnosti pa se u tome kontekstu analiziraju dječji romani Dušana Kostića. Njegovo se ime povezuje s različitim žanrovima: od poezije i proze (pripovijedaka i romana) do publicističkih, putopisnih i kritičkih ostvarenja. Kostić nije manje plodan ni kada je u pitanju dječja književnost; objavio je poemu *Gradić Jelengaj* (1954.) i četiri romana za mlade čitatelje: *Gluva pećina* (1956.), *Sutjeska* (1958.), *Modro blago* (1963.) i *Gora Koštanova* (1967.). Velik dio motiva i tema crpi Kostić iz sjećanja na mukotrpnu i siromašnu mladost u ekonomski i politički teškom vremenu nakon Prvoga svjetskoga rata. Lirizacija umjetničkoga izraza najizrazitije je sredstvo Kostićeve poetike koje je slijedio i u djelima za najmlađe. Ondje poetičnim i živopisnim bojama oslikava vlastito djetinjstvo i ambijent u kojemu je odrastao, tako da ne čudi da ga se među crnogorskim piscima smatra jednim od glavnih predstavnika autobiografske pripovjedne književnosti.

Cljučne riječi: roman, djetinjstvo, dječja književnost, poetika, autobiografska proza, rat

U vremenu nakon Drugoga svjetskoga rata, koje je u književnoj povijesti svedeno pod kumulativni pojam neorealizma, dolazi do ekspanzivnijega razvoja književnosti za djecu i mlade nego što je to bio slučaj u minulim epohama. Sama književnost nije čekala paralelno kritičko zanimanje za nju, već je – posebno u drugoj polovini dvadesetoga stoljeća – bila ekspanzivna, kako u kvalitativnome, tako i u kvantitativnome smislu. Pod utjecajem rastuće književne proizvodnje postupno su se počele javljati i prve hermeneutičke prosudbe o njoj, kao i znanstvena razmatranja pojedinih njezinih problemskih područja.

Suvremena crnogorska književnost poslijeratnoga razdoblja posvećena mladima i njihovim preokupacijama nije se mogla razvijati nezavisno od korijena koje je nosila. S današnjega stajališta svakako može biti zanimljivo koliko su pojedini pisci vješto uspijevali u tkivo suvremenoga svijeta djetinjstva uplitati niti tradicionalnoga epskoga etničkoga duha kao i osjećaj crnogorskoga čovjeka i njegova podneblja. Njihova proza govori u prilog onome što je tada bilo suvremeno, ali se kroz takav vanjski „oklop“ lako može prepoznati biće prošlosti. Takva vrsta literature djelovala je u pozitivnome smislu vlastitim pedagoškim učinkom jer je mladome čovjeku pomagala razumjeti putove koji su drugi prelazili do njezinih ideala, a koji su se, unatoč svim stradanjima i patnjama, morali nastavljati kako bi života bilo i dalje.

U ovome ćemo radu detaljno analizirati i interpretirati književni svijet dječjih romana Dušana Kostića te prikazati elemente njegove poetike. Prije toga, opisat ćemo neposredan kontekst u kojemu su ti romani nastali, tj. književno stvaralaštvo za djecu u Crnoj Gori u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, s posebnim naglaskom na pripovjednu dječju književnost.

Crnogorska dječja književnost – razvoj pripovjedne proze

Tradicija epske pjesme, a samim time i kulture pripovijedanja, u Crnoj Gori bila je veoma razvijena pa je vrijeme nakon Drugoga svjetskoga rata iznjedrilo velik broj kvalitetnih autora za djecu (to su Čedo Vuković, Dušan Kostić, Mihailo Ražnatović, Stevan Bulajić, Mihailo Gazivoda, Ante Staničić, Mirko Vujačić, Milenko Ratković i drugi), od kojih su se mnogi primarno afirmirali kao pisci za odrasle, ali su se ipak, u kraćim ili duljim vremenskim intervalima, vraćali tzv. dječjem stvaralaštvu. Karakter tih djela vrlo je raznovrstan, od romana *Tim „Lavlje srce“* (1956.) Čede Vukovića i njemu sličnih djela modeliranih pretežno humorističkom manirom, s motivom antropomorfizacije životinjskoga svijeta, do „pričalačkoga“ slijeda koji njeguje Stevan Bulajić u romanu o divljim guskama, *Krilati karavan* (1955.), u kojemu se također, u drami ptičje seobe i stjecanja životne škole, naziru prva „rasterećenja“ životinjskih junaka od ljudskih karakteristika.

Dušan Kostić (1917. – 1997.) rođen je u Peći, a iste godine kad je rođen ostaje bez oca te odlazi s majkom u Crnu Goru. Najvažniji dio djetinjstva provodi na obalama Plavskoga jezera i rijeke Lim, između planina Prokletije i Visitor. Za dječje je čitatelje napisao poemu *Gradić Jelengaj* (1954.) i romane *Gluva pećina* (1956.), *Sutjeska* (1958.), *Modro blago* (1963.) i *Gora Koštanova* (1967.).

Poput Dušana Kostića Čedo Vuković (r. 1920.) početke je svojega literarnoga angažmana u domeni spisateljskoga rada za djecu označio poetskom formom objavivši poemu *Vitorog* s temom iz narodnooslobodilačke borbe (NOB-a).

Ratnoj tematici, koju je često rabio u svome obimnome pripovjednome djelu, Vuković se u književnim djelima posvećenima djeci i mladima više nije vraćao. Romanima *Svemoćno oko* (1953.), *Tim „Lavlje srce“* (1956.), *Letilica profesora Bistrouma* (1961.) i *Halo nebo* (1963.) autor se okrenuo znanstvenofantastičnome i pustolovnome žanru sa životinjama kao junacima. Kao glavni junak u svima četirima njegovim romanima pojavljuje se dječak Željko, dijete iz realnoga svijeta, s interesima tipičnima za njegovu dob. U literarnoj kritici s pravom je uočeno da je ovako koncipiranim junakom autor nastojao oblikovati tip dječaka kojega će nadograđivati u svakome sljedećemu romanu. Željkov je umjetnički lik ujedno metafora djetinjstva, odnosno njegovih najvažnijih svojstava – dinamičnosti, poetičnosti, radoznalosti i plemenitosti pa je ovakvim modelativnim postupkom pisac nastojao izgraditi bitnu strukturnu sponu među svojim djelima.

Vrijednosti znanstvene fantastike uvjetovane su pišćevom vještinom uspostavljanja odnosa između racionalnoga i iracionalnoga, kao i brojnim drugim stvaralačkim elementima: inventivnošću motiva, pitoresknošću pejzaža, čvrstom i zanimljivom fabulom, „čarolijom“ naracije. U tim su romanima neobično spojeni međusobno polarizirani imaginativni svjetovi pa se oni mogu smatrati i nekom vrstom modernih bajki, unutar kojih su oštro suprotstavljeni fenomeni dobra i zla. Sklonost prema znanosti i njezinim otkrićima Vukovića je uvrstila u korpus malobrojnih predstavnika suvremene crnogorske znanstvenofantastične proze namijenjene djeci. Budući da je izrazito „obojeno“ idejom da cjelokupno čovjekovo postojanje treba biti podređeno misiji dobra, djelo ovoga književnika sadrži snažan humanistički angažman. Njegova fantastika nije izvan sfere realnosti, već je pretpostavljeno realistična, a romaneskna imaginativnost nadograđena je motivima klasičnih bajki.

Književnom se kvalitetom napose izdvaja djelo *Tim „Lavlje srce“* koje sadrži originalno koncipiranu fabulu o dvama fenomenima koji intenzivno okupiraju svijet mladih – ljubav prema nogometu i ljubav prema životinjama. Vuković antropomorfizira životinjske junake, tj. pridaje im ljudska svojstva, pa u portretiranju likova taj roman sadrži obilježja basne. U nogometnome timu sastavljenome od životinja karakteri, strasti i reakcije junaka atipični su i nepredvidljivi pa životinje, osim toga što zadržavaju pojedine osobine svojih vrsta, preuzimaju „ulogu“ čovjeka, što roman čini originalnom strukturom s kombinacijom neustaljenih motiva. Diskretno ismijavajući nogomet kao svojevrstu mušku opsesiju, autor umeće brojne duhovite prizore i pasaže, što taj roman čini humorističnim i svježim.

O upotrebi jezika u tome romanu, ali i u ostalim romanima za djecu, čak i bez specifične lingvostilističke analize koja bi govorila o njegovoj asocijativnosti i svježini, dovoljno govore imena aktera radnje: Željko je onaj koji želi, lav je Grivaš,

ukrotitelj zvijeri – Munja, spiker – Brzorječko, noj – Trčko, dok su igrači u timu Startović, Šupljorukić, Brzodriblović, Makazić, Promašić, Faulović, Ofsajdović ili Kiksalo. I u drugim je Vukovićevim djelima, kao u romanu *Svemoćno oko*, naglašena simboličnost i vrcavost imena: sjeverna je zemlja Snježanija, grad – Ledenbreg, zemlja sunca i pijeska – Ekvatorija, profesor se zove Bistroum, njegova tvrđava – Mašinograd, pilot – Brzopletko, a zmaj – Nestižime.

I preostala se tri Vukovićeva romana mogu svrstati u znanstvenofantastični žanr koji se tek probija u crnogorskoj književnosti za djecu i mlade. Njihova se fabulativna okosnica povezuje s neobičnim tehničkim izumima, što omogućava inauguraciju fantastičnoga u naizgled realističnu podlogu zbivanja. Obilje sadržaja tipičnoga za znanstvenofantastičnu prozu vješto se kombinira s folklornim motivima pa Vukovićevi znanstvenofantastični romani ne sadrže vizionarske ambicije tipične za taj žanr, već više posjeduju obilježja kakve dječje fantazmagorične igre. Na takav način Čedo Vuković inovira domaću dječju prozu uvođenjem razvedene predmetne i imaginativne rijeke koja svakako teče u smjeru modernizacije dotadašnjih oblikovnih postupaka.

Dok u poemi razvija legendu o nastanku čudesnoga planinskoga jezera u središtu bujne vegetacije, u romanima za djecu Dušan Kostić postiže zavidnu razinu vještine pripovijedanja. Njegova su djela moderna u smislu psiholoških poniranja u složene svjetove dječje imaginativnosti i osjećajnosti, ali i po unutrašnjim kompozicijskim i strukturnim načelima. Osnovno je raspoloženje u njegovoj poeziji za mlade domoljubno – pjesnik se sjeća sumornih ratnih dana i izražava vjeru u slobodu. Kostić se romanima za djecu pokazao kao izvanredan poznavatelj zavičajnih predjela i ljudi; likovi djece u njegovim su djelima izrazito etično profilirani, ali nisu lišeni karakteristika koje odlikuju dječji način razmišljanja i doživljavanja svijeta.

Kostiću je kao piscu blizak Mihailo Ražnatović (1922. – 1992.) koji također njeguje ljubav prema ranim godinama mladosti, i to još iz vremena vlastitih literarnih početaka. Njegov je odnos prema zavičaju u najvećoj mjeri izražen u zbirkama pripovjedaka *Majka* (1954.) i *Vrati me u dom moj, orle* (1961.). U drugim narativnim ostvarenjima supostoje opis djetinjstva i ljubavi prema zavičaju te tema rata i mučnoga življenja u njemu. Voja Marjanović napisao je da „stil i jezik u Ražnatovićevoj prozi čine čast ovom piscu. Ražnatovićev jezik je lokalni, ali ne i provincijalan, a njegova misao i emotivna fraza natopljena lakoćom izraza daje štivu boju i zvuk muzike“ (1973: 16). Motivi sunca, izvora, bosonogoga djetinjstva, ali i oni socijalne i psihološke profilacije dominantni su u naraciji ovoga autora. Čvrstom vezom s tradicionalnim duhovnim zaledem Ražnatović gradi osnovna fabulativno-motivska čvorišta svojih pripovjedaka. U narativna se ostvarenja

neorealističkoga prosedea, namijenjena dječjoj dobi i zanimanjima, kvalitetno napisana, a nedovoljno proučena, može svrstati i roman Voja Terića *Abar* (1957.).

Tijekom više od dvaju desetljeća rada na djelima za djecu i mlade Stevan Bulajić (1926. – 1997.) napisao je pet romana (*Izviđači Vidrinog jezera*, 1953.; *Moj djed lovac*, 1954.; *Krilati karavan*, 1955.; *Njih šezdeset*, 1956. i *Šalajko*, 1974.) i dvije knjige pripovijedaka (*Zemlja bez batina*, 1958. i *Nebeski mornar* 1960.). Ta djela pripadaju samomu vrhu crnogorske dječje književnosti. Svako Bulajićevo djelo nastalo je u punome doživljaju svijeta djetinjstva iz kojega proizilazi njegova kompleksna umjetnička cjelovitost. O Bulajevićevim djelima za djecu i mlade pisao je Dragoljub Jeknić (1971a: 67):

Svaki od njih je jedna oaza događanja, jedan predio života, svojim nenastavljanjem, nenaslanjanjem jednog na drugi u bilo kom smislu sem u onom umjetničkom, stvaralačkom, oni svjedoče o šarolikosti i raznobojnosti svijeta u kome živimo, promjene koje slijedimo, stvaralačka izvorišta koja se u pjesniku javljaju [...] Šalalajka njegovo sunce ne napušta, on ide za njim, on će pod toplim suncem života izrasti, formirati se u kompletno biće ljudskosti, uprkos svim nedaćama na koje nailazi i na koje će nailaziti u ovom svijetu punom ljepote, ali i tragičnih protivurječnosti.

Pripovjedačka ostvarenja Mihaila Gazivode (1908. – 1971.) također zauzimaju bitno mjesto u crnogorskoj književnosti za mlade. Njegove poznate knjige za djecu nose nazive: *Trojka* (1956.), *Da vam povjerim* (1964.), *Lanac* (1964.) i *Razgovor uz oganj* (1971.). Cjelokupno njegovo stvaralaštvo oslanja se na dva važna elementa – ljepotu pejzaža i svježinu zavičajnoga podneblja, uz istodobnu škrtoost prirode i nedostatak osnovnih uvjeta koji bi njezinim stanovnicima omogućili podnošljiv i dostojanstven život. Gazivodine priče iz zbirke *Razgovor uz oganj* ispričane su u prvome licu jednine, što njegovoj prozi daje notu iskrenosti i neposrednosti. U svim je djelima glavni junak dječak Mirko Otašević, čiji umjetnički lik sadrži zamjetnu razinu autobiografskoga, po čemu je ovaj pisac sličan Kostiću.

Mirkov životni krug čini obitelj u kojoj se osjeća odsutnost njezina najvažnijega člana – majke. On nije uspio ni zapamtiti majku pa velika praznina koju dječak nosi u sebi izrasta u lajtmotiv ove zbirke pripovijedaka. Osim toga, o majci i uspomenama povezanima s njom nikada se ne govori otvoreno, pa Mirko utoliko intenzivnije osjeća da njegovo djetinjstvo nije ni nalik djetinjstvima njegovih prijatelja koji rastu okruženi majčinskom ljubavlju i brigom. Očeva majka, Mirkova baka, njegovu bol ublažava s više ili manje uspjeha. U obiteljskoj trojci koju čine dječak, otac i baka, ona je umjetnički ostvarena kao nositeljica pozitivnih osobina, počevši od strpljenja, tolerancije i sposobnosti opraštanja do požrtvornosti, nesebičnosti i snage koja joj pomaže u borbi sa životnim nedaćama.

Mihailu Gazivodi jezik nije samo sredstvo pripovijedanja; on nadrašta svoje primarne okvire postajući moćan pripovjedačev saveznik koji mu omogućava

da svojim pričama pruži specifičnu, prepoznatljivu boju. Njegov narativni stil krasi dinamičnost kazivanja i pročišćenost izraza, a njegov je rječnik obogaćen raznovrsnim arhaizmima – starinskim, već zaboravljenim riječima – turcizmima, ostalim tuđicama i provincijalizmima. Svi ovi elementi čine da njegov način vođenja priče djeluje nenametljivo, prirodno i originalno.

Ante Staničić (1909. – 1991.) predstavnik je pustolovno-realistične proze za djecu i mlade. Takvu poetiku razvija već od prvoga romana *Mali pirat* (1956.), sve do posljednjega, pod nazivom *Nemirna* (1991.). Smatra se autorom koji je uspio izgraditi jedan od najkvalitetnijih modela crnogorske literature za djecu i mlade. Staničić je objavio i tri zbirke priča *Binga* (1974.), *Minuš* (1977.) i *Đerdan priča za decu* (1979.) koje zajedno s njegovim romanima, od kojih je *Mali pirat* uvršten u nastavne programe obvezatne lektire, čine korpus pustolovno-realistične proze namijenjene mladima. Piščev zavičaj, primorje i more, osnovni su prostor na kojemu se realizira radnja većega dijela njegovih romana i zbirki pripovjedaka. U Staničićevu djelu umjetnički su dočarani Budva, Tivat i Bokokotorski zaljev, a veći dio asocijacija povezan je s piščevim djetinjstvom, putovanjima i plovidbama. Zbivanja u Staničićevim djelima, kao i u romanima Dušana Kostića, veoma su dinamična, a doživljaji junaka neobični, dok je fabula u pravilu povijesno zasnovana i ispričana uvjerljivim realističnim modelom.

Živim i uvjerljivo vođenim dijalozima, uz dokumentarnost i motivaciju fabule pronađenim zapisom, autor na literarno uvjerljiv način stvara elemente romanesknoga svijeta. U umjetničkoj predodžbi djela fabulativna zanimljivost ima važnu ulogu, otkrivajući iznimnost junaka, cijeloga spektra pozitivnih i negativnih emocija, opise prirode i ostale strukturne elemente koji su nosioci sadržajne zanimljivosti i sugestivnosti. Avanturističkim prosedeom ili sudbinskim čekanjem autor zaustavlja akciju, što potencira stvaranje različitih moralnih i etičkih stajališta likova. Stoga je Staničić nazivan romanesknim kroničarom Boke Kotorske koji u svojim ostvarenjima oživljava jedan minuli svijet i njegove kulturne obrasce.

Mirko Vujačić (1919. – 1998.) stvorio je opsežan opus djela za djecu i mlade na čelu s romanom *Morski jastreb* (1960.), koji je također dugo bio na popisu obvezatne lektire crnogorskih osnovnoškolskih programa. *Morski jastreb* priča je o dječaku Zdravku i partizanu Vučjaku i o njihovim podvizima u borbi s talijanskim okupatorom. Pojedini prizori romana realizirani su uzbudljivo i s podosta romantičarskoga pretjerivanja. Vujačić je literarno najuvjerljiviji kad po realističnome modelativnome obrascu slika psihološke i mentalne svjetove mladih ljudi, njihove želje, ambicije, prve zaljubljenosti, izvodeći ih na književnu pozornicu sa svim vrlinama i dvojabama, strahovima i nesigurnostima. Odvažnim, jakim i plemenito strukturiranim junacima, ovaj je književnik obogatio misaone

i imaginativne prostore najmlađe čitateljske populacije, često obrađujući motive herojstva i humanosti u surovim ratnim okolnostima.

Od ostalih Vujačićevih djela vrijedi spomenuti romane iz njegove početne i središnje stvaralačke faze *Tužni cirkuzanti* (1960.), *Kad zvezde postanu igračke* (1969.) i *Djed Štukina družina* (1973.). Dragoljub Jeknić konstatira (1971a: 89):

Sve su to akcioni romani, sa mnogo dinamične radnje, sa puno dramatičnih akcenata, ali ni u jednom posebno, ni u svima skupa, Vujačić nije postigao onu romaneskno-literarnu ubjedljivost i prirodni razvoj radnje kao u romanu *Tužni cirkuzanti*. Vujačić je nastojao da djetinjstvo prikaže u različitim situacijama u danima rata i okupacije, da pokaže što više relacija koje su razorno i tragično djelovale na svijet djetinjstva, ali i da pruži uvid u takođe raznovrsne otpore svijeta djetinjstva razornim i tragičnim silama i okolnostima.

Pisac zastupljen u osnovnoškolskim programima školske i domaće lektire u Crnoj Gori jest Milenko Ratković (r. 1931.), čija je drama *Pisak lokomotive* (1969.) nagrađena na natječaju Televizije Zagreb. Važan dio Ratkovićeve književnoga angažmana čine romani za djecu i mlade, od početnih *Školjka iz zavičaja* (1970.) i *Blago bijelog brda* (1974.) do onih iz završne stvaralačke faze, *Tajna stare tvrđave* (1988.) i *Pubertetska čežnja* (1999.). Njegov je stvaralački luk u domeni dječje priče i pripovijetke također opsežan, još od prve zbirke *Dioba Šunjine družine* (1951.). Ratkovićeve proza, poput Kostićeve, zrači toplinom i iskrenošću doživljaja; njega zanima svijet djetinjstva u cijelosti, umjetnički uobličen na prostorima konkretnih doživljaja i u beskrajnim svjetovima dječje imaginativnosti.

Dragoljub Jeknić u *Pregledu crnogorske književnosti za djecu*, objavljenome u časopisu *Stvaranje* 1971. godine, napisao je da je riječ o autoru čija proza ne posjeduje specifične kutove promatranja svijeta djetinjstva (1971b: 132):

Zahvaljujući toj osobini da se svijet djetinjstva posmatra kontinuirano i sa svakog mjesta, kod njega imamo bogat spektar situacija djeteta. Njegovu priču ispunjavaće jednom usamljen dječak, dječak samac u igri ili na putu, drugi put priča će biti posvećena samo dvojici dječaka, onda dječaci u većoj ili manjoj grupi, u šumi ili na polju, pored rijeke ili na planini, kraj kuće ili u razredu, u školskom ili tuđem dvorištu, u porodici ili sa životinjama, u lovu ili jednostavnom traganju za ljekovitim biljima i plodovima, sa sebi ravnima, vršnjacima ili starijim i odraslim ljudima, u stvaralačkoj igri ili igri rata.

Ipak, najvažnije Ratkovićevo pripovjedno ostvarenje svakako je *Pisak lokomotive* u kojemu je na dubok i stvaralački sugestivan način uspio izraziti ljepotu razumijevanja drugoga čovjeka i važnost empatije.

Crnogorska književnost posvećena najmlađima prerasta u vid stvaralaštva kojemu je nužno pridati i kritičku pozornost pa su se mnogi priznati kritičari opredijelili za taj književni potkorpus (Novo Vuković, Voja Marjanović, Muris

Idrizović, Dragutin Ognjanović, Slobodan Ž. Marković, Dragoljub Jeknić i drugi). Pritom posebnu pozornost poklanjaju i crnogorskim dječjim književnicima. Premda ograničena brojem autora, ova se vrsta književnosti parametrima vlastite literarne kvalitete može mjeriti s ostalim književnim grupacijama. U dvadeset i prvome je stoljeću nadasve prevladana zabluda o dječjoj književnosti kao o sporednome vidu umjetničkoga izražavanja pa joj se daje ravnopravno mjesto u panorami nacionalne literature. Na suvremenoj crnogorskoj sceni u domeni dječjega štiva, koju u najvećoj mjeri čine imena Dušana Đurišića, Vuka Cerovića, Slobodana Stanišića, Milutina Đuričkovića, Dragane Kršenković-Brković, ali i drugih autora, ostvarenja Dušana Kostića na uspjo način korespondiraju s djelima navedenih književnika. Tu bliskost posebno potenciraju živi dramski zapleti, naglašena liričnost i univerzalnost poruke, kao i naglašene kreativne i modelativne sastavnice Kostićeva djela.

Kostićeve teme

Budući da je Dušan Kostić bio aktivni sudionik NOB-a i revolucije, Drugi svjetski rat (kao i sve strahote koje je njegov vihor sa sobom donio) jedna je od čestih tema u njegovim djelima. Toj su temi posvećene fabule romana *Gluva pećina* i *Sutjeska*, a na drukčiji način, s akcijskom podlogom, i fabula romana *Modro blago*. Roman *Gora Koštanova* modernijom se strukturom i trajnijom aktualnošću odvaja od prethodnih Kostićevih tvorevina. Ipak, pisac nije poricao da i ovo djelo uključuje autobiografske elemente te je na pitanja Jevta Milovića o nastanku svojih romana za djecu, kao i o izvorima iz kojih je uzimao imena za svoje junake, eksplicitno odgovarao (Kostić 1990: 96):

Prvo sam napisao roman *Gluva pećina*, i to po nagovoru poznatog bosanskog pisca za djecu i mlade, Ahmeta Hromadžića. Došla je iza toga poema *Gradić Jelengaj*. Nisam mnogo vjerovao u svoju romansijersku sposobnost, ali uspjeh *Gluve pećine* dao mi je krila, tako da sam iz godine u godinu, takoreći bez predaha, objavljivao roman za romanom. Imena ličnosti nalazio sam bez po muke, iz naroda, primjerena sredini u kojoj se radnja romana dešava. No, ima i nekoliko autentičnih imena: Radule Vukićević, Esad Mekuli, Leka Laban, Sava Kovačević, Savo Burić. Možda još neka.

U crnogorskoj se književnosti za djecu Dušan Kostić javlja na samome početku njezina konstituiranja, 1953. godine, samo tri godine nakon pojave romana *Svemoćno oko Čeda Vukovića*, smatranoga prijelomnicom u domeni dječje književnosti na prostoru Crne Gore. Svojom *Gluvom pećinom* (1956.) promovira žanr dječjega ratnoga romana, unoseći u crnogorsku literaturu za najmlađe obilježja sovjetske književnosti koja je poslijeratnih godina intenzivno utjecala na domaću kulturnu scenu u gotovo svim njezinim domenama. U *Gluvoj pećini* autor opisuje dizanje ustanka u Crnoj Gori i pogibiju grupe komunista. Unatoč

tome što je predmetno povezan s početkom Drugoga svjetskoga rata, taj povijesni događaj samo je narativna podloga, a glavni je sukob u djelu izveden na dvama osnovnim planovima: partizani nasuprot četnicima i domaće stanovništvo nasuprot okupatoru. U pripovjednome je nukleusu također obrađen fenomen dvoumljenja i previranja stanovništva koje ne zna kojoj se od dviju strana prikloniti. Kao idejnu okosnicu svojega romanesknoga prvijenca autor je nesumnjivo tematizirao cijeli spektar različitih etičkih dvojbi koje sa sobom nose brojne unutrašnje sukobe i autorska poniranja u psihološke svjetove junaka.

Bez obzira na to je li riječ o radnji, stanju ili raspoloženju, ritam prikazivanja i umjetničke slike koje se smjenjuju, nizovi motiva, njihove veze i uzajamnosti u ovome su djelu brze i dinamične. Izraz i rečenični sklop pojednostavnjeni su, što je uvjetovano autorovom potrebom da se književne predodžbe primjereno obraćaju dobi kojoj je djelo namijenjeno. U romanu prisutan duh „naivizma“ početni je impuls u Kostićevu stvaralaštvu. Budući da u romanu djeca preuzimaju glavne uloge, djelo je prožeto njihovim inventivnim i nesmirenim duhom. Dominaciju spomenutih sadržaja uvjetuju i izvanknjiževni čimbenici jer je način izražavanja junaka donekle podređen jeziku komunističke ideologije.

O stvaralaštvu za djecu Dušana Kostića pisali su izrazito referentni autori, od Mirka Banjevića i Dušana Baranina do Radojice Tautovića (1970), Voje Marjanovića (1973), Dragana Lakićevića, Milorada Nikčevića (2011) i drugih. Tako Dragoljub Jeknić s razlogom zapaža pojedine nedostatke u modeliranju prvoga Kostićeva romana koji se odnose na karakterizaciju glavnoga junaka (1971b: 126):

Zamjerke ovom romanu odnose se na građenje glavnog junaka, dvanaestogodišnjeg dječaka Jola, koga Kostić od prvih stranica forsira i stavlja u prvi plan. Ulogu dječaka Jola Kostić nije proučio dovoljno, to jest onoliko koliko uloge odraslih u ovom djelu. Jole ne djeluje upečatljivo, knjiški je lik... Pisac je htio da njegov roman bude dječji i mladerski, a Jole mora biti izuzetan da bi se mladi čitaoci divili njegovoj izuzetnosti i podvizima. To ipak ne može da ukloni izvjesne sumnje u neke Joline podvige i zadatke koje mu povjeravaju. Na primjer, u to da se Joli povjeravaju važni planovi o ustanku. Kostić je daleko uvjerljiviji na stranama na kojima opisuje Jolin strah pred prvu borbu.

Zahvaljujući drugome ostvarenju namijenjenom mladima, romanu *Sutjeska* (1958.), Kostić se ne smatra samo rodonačelnikom, već i nastavljачem žanra dječjega romana i romana za mlade s ratnom tematikom koji opisuju likove malih junaka bačenih u destruktivni kovitlac, dječaka kojima je prekinuta nit spokojnoga djetinjstva. Autor čitateljima pruža kompleksno portretiranje psihičkoga stanja junaka (Kostić 1971: 37):

Ožiljci su tupo udarali u mladu zbunjenu dušu i činili da ona počne sazrijevati daleko prije vremena, pokušavali da ogrube lice i nametnu ozbiljne kretnje odraslih. Banuo

je odnekud surov i opak život, gramziv i opasan, i naturao želju kod malog i nejačkog da bude odmah snažan i otporan, sasvim odrastao čovjek. Stvorila se malo-pomalo neprimjetna skrampa oporosti i tvrdoće u dječaku. Ali, ispod te skrame ključala je bezazlena i vedra dječakova duša, netaknuta i pored ožiljaka. Ožiljci su je samo zbnjivali i odvodili, zakratko, u predjele sasvim nesigurne i tuđe, u kojima se nije lako snalazio.

Sam povijesni događaj bitke na Sutjesci prikazan je u pozadini, a primarno umjetničko mjesto zauzelo je piščevo oslikavanje unutrašnjih sukoba i njegovo psihološko poniranje u svijest likova. Formiranje pripovjednoga sižea na motivima narodnooslobodilačke borbe i revolucije osnovni je literarni kreativni model nakon Drugoga svjetskoga rata u domeni romana za djecu i mlade. Kostić u ovome djelu čini važan zaokret, kao jedan od prvih autora koji mališane ne prikazuje kao svemogućće junake, već kao individue nemoćne da se odupru ratnoj stihiji, ali koje opstaju zahvaljujući iskonskome nagonu samoodržanja.

O daljnjemu razvoju ratnoga dječjega romana i vrijednosnome aspektu Kostićevih djela Novo Vuković piše (2001: 134):

Kad se opšti juriš na ratnu temu stišao i uglavnom poražena armija dječjih romansijera okrenula u drugom smjeru, jedan broj pisaca, pretežno onih koji su se već oglasili u periodu između dva rata, vratio se, ne bez nostalgичnog naboja. Istina, on je bio među piscima koji su možda imali najmanje razloga za to. Njegova dva ratna romana, *Gluva pećina* i *Sutjeska*, spadaju u red djela koja pred čitateljem uvjerljivo demonstriraju tragičnu poziciju djeteta u ratu; *Sutjeska* je čak vrlo dobar i nestandardan romaneskni tekst, u kom se uspjelo ukrštaju, razdvajaju i stapaju različiti tokovi radnje i u kom se fokus, neočekivano ali suptilno, pomjera sa opšte drame – drame bitke u kojoj se hiljade ljudi bori na život i smrt – na ličnu, psihološki bojenu dramu jednog djeteta, pred kojim se ruši njegov idilični svijet.

Izbjegavanje do tada obilno zastupljene tzv. crno-bijele tehnike uočljivo je i u sljedećemu autorovu dječjemu romanu, *Modro blago* (1967.). Unatoč tomu što je u središtu naracije već mnogo puta upotrijebljen motiv zakopanoga blaga, može se reći da se ovo djelo izrazito akcijske podloge može svrstati u kategoriju dječjega romana s poslijeratnom tematikom. U njemu je očigledna autorska tendencija za osuvremenjivanjem i inoviranjem stvaralačkoga postupka, dok je cjelovit pristup tekstu uključivao dozu imaginativnosti i radoznalosti svojstvenu dječjoj vizuri stvarnosti, koja je u prvim dvama romanima djelomično izostala. Osim neprikrivene autobiografičnosti, ovo djelo sadrži živo načelo fabulativne angažiranosti, u najvećoj mjeri oličeno u etičnosti junaka, potom model pripovijedanja blizak jednostavnosti narodnoga kazivanja, svježinu zavičajnoga jezika, izrazitu odgojnu sastavnicu.

Junaci romana *Modro blago* oblikovani su postupkom kontrapunkta i psihičkih i fizičkih obilježja. Svijet djece suprotstavljen je svijetu odraslih, jedino je u njemu nešto naglašenija liriska dimenzija međusobnih simpatija i prvih ljubavi nego u

romanima o kojima je bilo riječi. Osim što su junaci pažljivo oblikovani sa svim čistim odlikama koje djeca posjeduju u realnosti (ljubav prema igri, pripadnost kolektivu, poštovanje prijateljstva, sposobnost praštanja, iskrenost u odnosima, neiskvarenost i čednost), oni se javljaju kao sublimacija izrazite etičnosti, izražene u raznovrsnim situacijama, odnosno pripovjednim kontekstima. Inzistiranje na takvu portretiranju junaka iskazao je i sam autor, verbalizirajući stajališta vlastite eksplicitne poetike (Kostić 1990: 97):

Osim forsiranja zanimljivosti fabule i istinitosti događaja, opšte atmosfere i opisa ambijenta, *etičnost* je okosnica sva četiri romana. Želja mi je bila da nju neosjetno ugradim u dušu mladog čitaoca – nije to gola didaktika.

Fabula posljednjega Kostićeva djela namijenjenoga djeci, *Gora Koštanova* (1983.) zbiva se u mirnome i zabačenome bezimenome gradiću uoči Drugoga svjetskoga rata. Simbol *koštana*, kako se u crnogorskome jeziku naziva biljka *Castanea vesca* (divlji kesten), označava divljinu i čistoću prirodnih ljepota. Glavni su akteri radnje dječak Vuk i mala obitelj, koju čine majka i ujak Miljan, kao i Vukovi prijatelji – Esad, Šočko, Laban, Draško, Draškova sestra Jelka i drugi. U romanu se također eksponiraju i uspješno ostvareni epizodni likovi, kao što su, na primjer, stari ribar Omer Čoča, hodža Aljuš, učitelj Rakuš ili Draškov otac – načelnik Lazar.

Pojedine osnovne dimenzije romana, prezentirane već u njegovu uvodnome dijelu, jesu socijalne i egzistencijalne. Vuk živi u oskudnome vremenu, u veoma siromašnoj obitelji, ozbiljno uskraćen za jednoga od njezinih najvažnijih članova – oca. Iako se u romanu o Vukovu ocu na neposredan način gotovo uopće ne govori, nije teško primijetiti da u atmosferi djela, osobito na njegovim početnim stranicama, dominira osjećaj praznine i uskraćenosti. Otac je poginuo tijekom rata, ostavljajući Vukovu majku da se brine o obitelji; majka je tu tešku obvezu prihvatila hrabro, ali istodobno sa zebnjom. U gradiću uspavanome prilično zapuštenom, učmalom duhovnom klimom, prvu ozbiljniju promjenu donosi dolazak načelnika Lazara sa sinom i kćeri. Lazar, udovac koji djecu odgaja uz služavkinu pomoć, u romanu nije profiliran kao pozitivan lik. Nefleksibilnost, jednoulje, despotizam, surovost, sebičnost, gramzivost – neke su osobine uočljive u njegovu literarnome portretu. Očeve osobine nesvjesno se prenose i na njegova sina Draška. Jedan od prvih zapleta u romanu uspostavlja se upravo oko očitih socijalnih razlika, čiji je nositelj ovo gradsko dijete, u odnosu na seoske mališane iz njegova okružja.

Na Vukovu molbu da i njemu kupe crne, lakirane cipele poput Draškovih, majka reagira u skladu sa svojom prirodom i ekonomskom situacijom, a autor prikazuje njezinu reakciju na neočekivani sinov zahtjev (Kostić 1983: 139):

Majka se uozbilji. Nešto hladno preletje joj preko lica, a pobježe onaj oživljeni sjaj u očima – mjesto njega useli se sjetno čuđenje. Kao pod bremenom, pognu se, stisnu, savi. „Ne može se, sinko“, protisnu jedva. „Nikako ne može“, dodade zatim glasnije, tvrde. „Strpi se, biće i toga – kad odrasteš, kad izučiš... Svanuće i nama jednom“.

Unatoč povremenim sukobima, Vuk i Draško ipak postaju dobri prijatelji, iako ovi junaci, prikazani u međusobnoj ravnoteži ili u suprotstavljanju, pripadaju dvama potpuno različitim mentalitetima. Razlike među djecom pokazuju se, međutim, u igri i međusobnim kontaktima, daleko manje upadljivima od razlika koje vladaju među odraslima. Djeca su se spremna snažnije i s više ljubavi boriti za unaprijeđivanje međusobnih odnosa, sklonija su oprostiti i daleko su manje osvetoljubiva nego odrasli. Drugi, mnogo drastičniji sukob koji dovodi i do raslojavanja stanovništva nastaje zbog njihove nacionalne podijeljenosti. Gradić pod Gorom Koštanovom čini mješavina srpskoga i albanskoga življa koje dijele očigledne tradicijske, kulturološke, običajne i mentalitetne različitosti. Iako one na početku djela nisu prikazane na uočljiv, već na diskretan i posredan način, na kraju se romana prikazuju u ogoljenome i bizarnome vidu. Na primjer, na početku romana rečeno je da je seoska škola prije rata bila džamija (Kostić 1983: 141):

Zgrada je, ustvari, bila muslimanska džamija, rat ju je dokusurio i prilično oštetio, pa su je – da li iz nestašice prostorija ili iz vjerske netrpeljivosti – preuredili u školu. Nekim čudom ostalo joj je minare da bespomoćno vapí nad sudbinom i da podsjeća na prvobitnu svoju namjenu, i Vuk je već više puta stizao da se krišom na njega popne, vijugavim strmim stepenicama od kamena... Svašta se pričalo o samom zdanju: kako kasno noći ‘šejtani’, đavoli, po njoj skaću i uzlijeću, lupaju klupama i zavijaju, cvile i kikoću se suludo – prosto da čovjeka jeza uhvati.

Na kraju romana objekt u kojemu se nalazi škola iznova doživljava neočekivanu sudbinu – pretvoren je u zatvor. U svim društvenim zbivanjima djeca bez iznimke dokazuju da su njihovo biće i priroda oslobođeni mnogih predrasuda i opterećenja kojima robuju odrasli. Uz to što se mogu naslutiti određeni okvirni povodi, ali ne i pravi razlozi koji vode u svađu, nerazumijevanje i krvoproliće, Vukova su razmišljanja u skladu s čistoćom i ispravnošću dječjega rezoniranja, a pisac iskazuje razmišljanja svojega junaka doživljajnim monologom (Kostić 1983: 255):

Zašto su se ljudi toliko ostrvili jedni na druge pa se progone i mrze nekom divljom mržnjom, pita se on toliko puta. Pucaju jedni na druge kao da se nastavio strašni rat, o kome se još jednako priča kao o užasnom zlu koje je toliko kosilo i pokosilo. A svi žele da žive, da se vesele i raduju, šta je to, onda, što ih goni na ubijanja i na lelek? Ko je tu kome dužnik i u čemu su razlike među ljudima, među onima koji se krste i koji u džamiju idu?

Paralelno s glavnim i sporednim pozitivnim junacima, kakvi su, recimo, likovi djevojčice Jelke, ujaka Miljana, učitelja Rakuša ili staroga ribara Omera

Čoče, Kostić izgrađuje i negativne junake, na čelu s načelnikom Lazarom. U ovu kategoriju, na primjer, ubrajaju se šumar Jakša i Demo. Pritom negativci služe kao određena vrsta kontrapunkta koji postoji kako bi se intenzivnije postulirale pozitivne ljudske osobine, kao što su sposobnost praštanja, nacionalna i vjerska tolerancija, poštovanje svakoga pojedinca.

Takvom, međusobno isprepletenom i paralelno vođenom naracijom, kojom su suprotstavljeni svjetovi djece i odraslih, životi Srba i Albanaca, odnosi između pozitivnih i negativnih junaka, antagonizam selo – grad i slično, autor postiže veću uvjerljivost i čvršću motivaciju pripovijedanja. U rjeđemu broju romanesknih scena pisac je sklon iskazati neprikrivenu notu poučnosti i didaktiziranja, no takvih je umjetnički neuvjerljivih prizora ipak manje od onih netom spomenutih. U književnoj je kritici također primijećena autorova pretjerana i često nekritička sklonost prema „poučiteljnom“, koju katkada uvodi na štetu zanimljivosti i inventivnosti romaneskne naracije.

Novo Vuković, na primjer, zamjera piscu naivnost pojedinih umjetničkih rješenja u ovome djelu, kao i izvjesne elemente crno-bijeloga slikanja likova, unatoč tome što *Goru Koštanovu* smatra najboljim Kostićevim romanom za djecu. Ističući pozitivna obilježja piščeve naracije, Vuković kaže (1990: 192):

Kostić je pokazao lijep smisao za građenje atmosfere u maloj varoši koja živi sa svojim istorijskim teretima i tradicionalnim podjelama i predrasudama. Prividna običnost sižea i relativna smirenost naracije samo su utisak stvoren na prvi pogled. Ispod površine te jednostavne priče krije se jak asocijativni i meditativni potencijal i pojavljuje jedan nescakadašnji svijet i prostor. Zasnovan na samoj periferiji civilizacije, taj svijet živi sa često nerazumljivim i zamršenim spletom normi i običaja, navika i predrasuda u kojima se jednako prepoznaju i istorijski nanosi i etničke specifičnosti. Ipak, on postiže neki vid harmonije, čudnu ravnotežu, građenu i balansiranu nad brojnim nevoljama u dugim i teškim vremenima. U okviru tog i takvog svijeta, djeca modeluju vlastiti život, koji ne preuzima jednostavno shemu života odraslih, nego stvara svoju vlastitu, uglavnom mnogo bližu prirodnosti i humanitetu.

Ni u epilogu djela pisac ne idealizira prirodu ljudskih poriva te na njih upućuje kao na čimbenik koji je u stanju gotovo neprimjetno razoriti sustav sloge i zajedništva. Na posredan način pisac zapravo postulira misao da se teško ostvaruje dominacija dobrote nad ljudskom zlobom i malodušnošću te da su nužne velike žrtve kako bi se takva pobjeda ostvarila. Radojica Tautović uočava (1970: 122):

Ovaj Kostićev roman deluje kao anti-bajka, jer se san detinjstva u njegovom okviru suočava sa istinom o svetu odraslih: o njihovoj šovinističkoj zagriženosti, o verskoj zatucanosti, o čiftinskoj računici i tako dalje.

Likove djece, ne samo u tome, već i u svim drugim Kostićevim romanima karakterizira društveni angažman koji podrazumijeva visoku razinu svijesti,

moralnu odgovornost i razvijenu etičnost. Autorov odnos prema društvenoj i nacionalnoj jednakosti koji se čitatelju umjetnički približava postupcima njegovih junaka, u Dušana Kostića nije ni pozerstvo ni fraza. On označava duboko i intimno autorovo opredjeljenje za društvo koje je u stanju pomoći svojem članu i zaštititi ga, sačuvati ga od svega brutalnoga i neljudskoga i na plemenit ga način inkorporirati u zajednicu, pružajući mu osjećaj sigurnosti i topline. Promatrani iz drugoga kuta, Kostićevi mali junaci nisu predstavljeni kao djeca koja nesmetano i bezbrižno mogu uživati u svojem djetinjstvu. Njih more iste brige koje obuzimaju starije, u njihov je svijet neobvezatnih dječjih igara autor inkorporirao i probleme trivijalne stvarnosti. Surova svakidašnjica čini da ovi mali junaci ranije i dramatičnije sazrijevaju nego što bi to bio slučaj u normalnim društvenim prilikama.

Spomenuti autorski postupak nedovoljnoga razlikovanja između svijeta odraslih i djece čini da su stariji junaci portretirani s pojedinim vrlinama svojstvenima dječjoj dobi (iskrenost, naivnost, neposrednost), a djeca su također prikazana s osobinama karakterističnima za formirane osobnosti (sposobnost zreloga rezoniranja, suočavanje sa životnim nedaćama, sankcioniranje društvenih i psiholoških negativnosti i slično). Bilo da je riječ o banalnim svakidašnjim detaljima, na primjer kada Vuk bez majčina dopuštenja popije kiselo mlijeko namijenjeno za večeru njihovoj siromašnoj obitelji, ili u riskantnim životnim situacijama, kada s Labanom pokušava provalom preko krova osloboditi svojega prijatelja Esada iz zatvora – Kostićevi su junaci oblikovani s visokom dozom umjetničke životnosti i dinamičnosti. Istodobno su prikazani odgovornima za svoje postupke, spremnima da za njih snose pohvalu ili kritiku starijih.

Vojislav Marjanović izražava svoju prosudbu o koncepciji dječjih likova u Kostićevim djelima na sljedeći način (1973: 61):

Posmatrani kao izraz specifične društvene, istorijske, socijalne i psihološke situacije, likovi mladih u romanima Dušana Kostića mogu se klasifikovati u nekoliko grupa, ali je njihova ontologija detinjstva slična, pošto Kostić na dete gleda očima poverenja... Opisujući posebna stanja u kojima se našla dečja ličnost, Kostić je svoje likove dece gradio u sklopu opštih zakona kretanja, njihove nemilosrdne oporosti, ratne jeze i ljudskih nesporazuma. Otuda njegova galerija malih junaka nema srećno i bezbrižno detinjstvo. Ta opora stvarnost otkidala je od toga detinjstva ne samo zabavu već i humor, maštu, snove, iluzije. Kostićevi junaci nisu deca koja uživaju detinjstvo kao vrtešku radosti i bezbrige – njih pritiskaju muke odraslih. Njihovo biće zri pre vremena: ono se bogati iskustvom i postaje imuno na sve gorčine društvene i socijalne stvarnosti.

Takav specifičan prikaz junaka u djelima Dušana Kostića proizvodi i raznovrsne perspektive umjetničke naracije. Dok nam u jednome trenutku pripovjedač romaneskna zbivanja iznosi sa stajališta dvanaestogodišnjega dječaka, ona su već

u sljedećemu prizoru eksponirana iz opservacijske prizme udaljena i nepristrana svjedoka. Spomenute odlike Kostićeva modela pripovijedanja svakako govore o osuvremenjivanju njegova narativnoga postupka. Na kompleks o kojemu je ovdje riječ sažeto je upozorio pjesnik i književni kritičar Miroslav Đurović (1984: 60):

Svijetu djetinjstva i zavičaja vraća se i *Gora Koštanova* [...] U njemu je predmet obrade svijet djetinjstva i, što je najvažnije, taj svijet je viđen djetinjim očima [...] Gora Koštanova, u stvari je ona šuma kestenova između Peći i Dečana, a ono jezero preko planine – Plavsko je. Život u gradiću pod Gorom biju mnoge nedaće: međunacionalna i međuvjerska netrpeljivost koja ljude zadaja mržnjom i dijeli ih na dva zaraćena tabora, strah i maltretiranje od vlasti, oličene u načelniku i žandarmima, komite¹, nesigurno danas a još gore i neizvjesnije sutra, bijeda od koje se ručak s večerom ne sastavlja, sivi i pljesnjivi život u palanci, bogu za leđima, nepismenost i primitivizam. Probudanim instinktom za pravdu i ljepotu života, njipljeni u krilu poštenih porodica, mladi ljudi počinju da se osvješćuju, da se bore graditeljstvom ljudskijeg svijeta i samih sebe u njemu.

Istodobno, moralnu sastavnicu djela autor je spremniji pružiti opisima reakcija i postupaka junaka nego glasom pripovjedača, tj. vlastitim komentarima. Ovo čini da etika u njegovim romanima proizlazi inherentno, iz prirode samoga umjetničkoga teksta te da ne djeluje nametnuto i na silu inkorporirana u domenu dječjega romana. O tome govori i Radomir Ivanović (1987: 5):

Kostić posebnu pažnju posvećuje etici svojih junaka. Tako, na primer, prijateljstvo nije samo prolazna dečja iluzija, nego je to jedno od najuzvišenijih čovekovih moralnih načela, tokom celokupnog života. U tom smislu posmatrano, prijateljstvo malih Kostićevih junaka (Vuka, Esada, Labana), koji su postojali i u realnosti, nije samo produkt umetničke mašte, didaktička konstrukcija, nego je to najdublje piščevo opredeljenje i uverenje da je život bez pravog prijateljstva u osnovi nezamisliv. Stoga jedno od središnjih mesta u romanu *Gora Koštanova* predstavlja pasaż u kome se rezimira ova ideja, odnosno parafrazira narodna mudrost i mudrost iskusnog učitelja Rakuša: *Hiljadu prijatelja – to je malo, jedan prijatelj – to je mnogo*, – kaže ovaj junak. – Gde počinje nepoverenje, tu prestaje prijateljstvo.

U književnoj je kritici rano primijećena stvaralačka sklonost Dušana Kostića neobičnoj poetizaciji proze. U njegovim je romanima lajtmotiv „neponovljivoga svijeta djetinjstva“ umjetnički eksponiran u različitim situacijama i sagledan iz raznih promatračkih perspektiva. U skladu s prirodom ove neiscrpnne teme autor iskazuje težnju k poetičnim opisima prirode i zavičajnoga podneblja, u čijemu je podtekstu redovito izražena misao o važnosti ljubavi i ljepote. Dragoljub Jeknić piše o Kostićevoj poetizaciji proze sljedeće (1971b: 126):

Roman *Gora Koštanova* pripada vrlo poetičnim književnim tekstovima, koji avanturom i dinamikom traganja otkrivaju svijet djetinjstva, a ljepotom opisa dočaravaju ljepotu

¹ Komiti su neregularni crnogorski vojnici koji su se borili protiv austrougarske, a nakon 1918. godine i protiv srspske okupacije Crne Gore.

zajedništva bića i predjela. Kostićevo pripovijedanje je začinjeno gorčinom realnosti, ali je tu puno i predjela tajnovitih, zašumorenih, snovnih. Mnoge stranice romana Kostić je obukao u čisto lirsko ruho koje nije samo sebi cilj.

Budući da u tematski kompleks romana *Gora Koštanova* ulazi i problem vjerske i nacionalne netrpeljivosti, može se pomisliti da je tema preambiciozna i preozbiljna za dječju dob i dječje interese. Sam je Kostić često pokazivao svijest o pojedinim osjetljivijim mjestima u svojim dječjim romanima, kao i o vlastitoj autorskoj tendencioznosti k pojedinim raspletima vođenima na nemotiviran i konstruiran način. Ipak, u njegovu djelu prevladavaju opisi (Kostić 1983: 155):

U tišini vode i drveća dječacima se činilo da su stigli na kraj svijeta i da je grad ostao iza njih daleko, vrlo daleko; da su poklopljeni svodom neba kao kakvim ogromnim saćem pod kojim je potpuno gluvo... Od punog sunčevog bljeska vidjele su se tamne njihove prilike u čunu. Klizile su po nepomičnoj površini veoma sporo, kao opčinjene nekom podvodnom silom, toliko sporo da se dječacima na mahove činilo kako se i ne miču. Stari ribar je veslao gotovo nježno kao da je strahovao da ne povrijedi ogledalo vode i ne rastjera ribe.

U prozi Dušana Kostića dominantni su ispovjedni tonovi, koji na specifičan način demonstriraju autorovu težnju da njegove uspomene, dojmovi i sjećanja postanu dio tuđega djetinjstva. Angažirani odnos ovoga pisca očituje se u njegovoj potrebi da na mladoga čitatelja odgojno djeluje, upućujući na društvene deformacije svojega i našega vremena. Pritom je Kostićeva proza anticipativna jer nijedno državno uređenje nije izolirano od devijantnosti poput vjerske i nacionalne polarizacije. Kostić nas usmjerava prema čovjekoljublju, ljudskoj toleranciji i širini, važnosti lijepe riječi i prijateljstva, nužnosti uzajamne podrške i razumijevanja. Misao da je čovjek u svakome trenutku odgovoran prema svojoj obitelji, prema zajednici u kojoj se razvija i vremenu koje dolazi jedna je od bitnih idejnih okosnica njegovih romana za djecu i mlade.

Zaključak

Svi spomenuti romani Dušana Kostića (*Gluva pećina*, *Sutjeska*, *Modro blago* i *Gora Koštanova*) – po atmosferi, načinu obrade teme i problematici kojom se bave – dominantnim svojim dijelom pripadaju književnosti za mlade prije nego dječjoj književnosti. Autor nije podilazio ukusima najmlađih, niti je pojednostavnjivao složenu građu vodeći je put naivnih sfera, zbog čega ga mogu čitati čitatelji raznih godišta. Dušan Kostić nije idealizirao svijet djetinjstva, već ga je vjerodostojno oslikavao u njegovoj kompleksnosti. Realističnim umjetničkim postupkom prikazivao je njegove strahove, nesigurnosti, razočarenja, kao i težnje ljepoti i duhovnoj uzvišenosti.

Prevela Vladimira Rezo

Literatura

Primarna literatura

- Kostić, Dušan. 1971[1956]. *Gluva pećina*. Beograd: Prosveta.
 Kostić, Dušan. 1971[1958]. *Sutjeska*. Sarajevo: Prosvjeta.
 Kostić, Dušan. 1983[1954; 1967]. *Gradić Jelengaj/Gora Koštanova*. Titograd: KPZ.
 Kostić, Dušan. 1995[1963]. *Modro blago*. Beograd: Bookland.

Sekundarna literatura

- Đurović, Miroslav. 1984. *Lirski šapat svijetu – esej o Dušanu Kostiću*. Titograd: NIO Univerzitetska riječ – Univerzitet Veljko Vlahović.
 Ivanović, Radomir. 1987. „Neponovljivi svijet djetinjstva (o romanima Dušana Kostića)“. *Ovdje* (jun-jul): 5.
 Jeknić, Dragoljub. 1971a. „Pregled savremene crnogorske književnosti za djecu“. *Stvaranje* 26 (1): 89-101.
 Jeknić, Dragoljub. 1971b. „Kostićeви romani za djecu i omladinu“. *Stvaranje* 26: 132-139.
 Marjanović, Vojislav. 1973. „Likovi mladih u Kostićevim romanima“. *Stvaranje* 28: 61.
 Kostić, Dušan 1990. „Razgovor sa Dušanom Kostićem“. Razgovarao Jevto Milović. U *Umjetnička radionica*, 96-97. Budva: KPZ.
 Nikčević, Milorad. 2011. „Naznake crnogorske poezije za decu krajem XIX i početkom XX vijeka“. *Lingua Montenegrina* IV/1 (7): 151-165.
 Tautović, Radojica. 1970. „Dušan Kostić“. U *Savremeni crnogorski pisci*, 122-134. Cetinje: Obod.
 Vuković, Novo. 1990. „Romani Dušana Kostića“. U *Književno djelo Dušana Kostića*, 192-203. Titograd: CANU.
 Vuković, Novo. 2001. „Lirska dimenzija jednog Kostićevog romana“. U *Deveta soba (književni ogledi)*, 134-143. Beograd: Filip Višnjić.

Sofija Kalezić-Đuričković

University of Donja Gorica, Montenegro
 Universität Donja Gorica, Montenegro

Montenegrin Children's Literature and the Children's World of Dušan Kostić

This paper presents an overview of Montenegrin children's literature which provides the context for an analysis of the children's novels of Dušan Kostić. Kostić is known for various literary genres, from poetry and prose (short stories and novels) to journalistic narratives, travelogues and critical works. This author is hardly less prolific in children's and young adult literature, as he published five works intended for young readers: the poem *The Town Jelengaj* (1954) and four novels: *Deaf Cave* (1956), *Sutjeska* (1958), *Blue Treasure* (1963) and *Chestnut Mountain* (1967). Many of his motifs and themes are derived from his

memories of a difficult childhood spent in poverty at the time of economic crisis after the First World War. Kostić followed the tendency of lyrical and artistic expression, the most expressive means of his own poetics, in the creation of children's books. In his works, Kostić describes with poetical liveliness his own childhood and the circumstances in which he grew up. Thus, he can rightfully be considered one of the main representatives of autobiographical narrative fiction among Montenegrin writers.

Keywords: novel, childhood, children's literature, poetics, autobiographical fiction, war

Montenegrinische Kinder- und Jugendliteratur und Dušan Kostićs Jugendwelt

Der Beitrag offeriert einen knappen Überblick über die montenegrinische Kinder- und Jugendliteratur, in deren Kontext die Jugendromane von Dušan Kostić besprochen werden. Kostićs Produktion umfasst Texte aus unterschiedlichen literarischen Gattungen, die von Poesie und Prosa (Erzählungen und Romane) bis hin zu Reiseberichten, publizistischen und literaturkritischen Texten reichen. Nicht weniger umfangreich ist auch Kostićs jugendliterarische Produktion: Er schrieb das Gedicht *Gradić Jelengaj* (1954) sowie vier Romane für junge Leser (*Gluva pećina*, 1956; *Sutjeska*, 1958; *Modro blago*, 1963 und *Gora Koštanova*, 1967). Motive und Themen schöpft der Autor mehrheitlich aus Erinnerungen an seine schwierige und ärmliche Jugend, die von wirtschaftlich und politisch schwierigen Zeiten nach dem Ersten Weltkrieg geprägt war. Das auffälligste Kennzeichen Kostićs Poetik bildet sein dichterisch stimmungsvoller künstlerischer Ausdruck, die auch in seinen Werken für jüngere Leser zu Tage tritt. Darin schildert er in poetischen und lebhaften Farben die eigene Kindheit und das Milieu, in dem er aufwuchs. Auf Grund dessen ist es nicht verwunderlich, dass er unter den montenegrinischen Schriftstellern als wichtiger Hauptvertreter der autobiographischen Erzählliteratur gilt.

Schlüsselwörter: Roman, Kindheit, Kinder- und Jugendliteratur, Poetik, autobiographische Prosa, Krieg